

Prawa limitacyjne Kornaia

Kornai's Limitation Rules

Adam Janik^{a,*}

^aPaństwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie, ul. Adama Mickiewicza 8, 33-100 Tarnów, Poland

*Corresponding author: adam.janik@im.uj.edu.pl

Streszczenie

W książce [1] (tłumaczenie polskie [2]) János Kornai pokazał, jak gospodarka w ustroju socjalistycznym musi stać się gospodarką niedoboru czyli nienadążania podaży za popytem, a w książce [3] (tłumaczenie polskie [4]) opisał, jak gospodarka w ustroju kapitalistycznym musi stać się gospodarką nadmiaru czyli nienadążania popytu za podażą. Niestety, pojęcia kapitalizmu i socjalizmu są niejednoznaczne, więc w artykule w ich miejsce są wprowadzone dwa teoretyczne typy ustroju społeczno-gospodarczego. Następnie do takiego teoretycznego modelu zastosujemy twierdzenie limitacyjne Gödla i w ten sposób uzyskamy dychotomiczny podział na gospodarki niedoboru i nadmiaru.

W drugiej części artykułu pokażemy ponadto, że pojęcia niedoboru i nadmiaru można zastosować nie tylko do systemów gospodarczych, ale również do systemów prawnych.

Słowa kluczowe: ekonomia polityczna, gospodarka nadmiaru, gospodarka niedoboru, trzecia droga, państwo prawa, państwo sprawiedliwości, twierdzenie Gödla o niezupełności

Abstract

János Kornai in [1] has shown why a socialistic economy should be an economy of shortage i.e. an economy where the supply does not keep up with the demand, and in [3] he has shown why a capitalistic economy should be a surplus economy i.e. an economy where the demand does not keep up with the supply. Unfortunately it is not quite clear what do the words socialism and capitalism mean, so instead of them two other theoretical types of polity are introduced.

Next we apply the Gödel limitation theorem to the introduced model of polity and so we obtain a dichotomic partition of all economies into economies of shortage and surplus economies.

In the second part of the article we apply the notions of shortage and surplus to a classification of state systems of law.

Key words: political economy, surplus economy, economics of shortage, third way, state of law, state of justice, Gödel's incompleteness theorem

Wstęp

János Kornai przy wyprowadzaniu swoich praw przyjmował, że gospodarka może występować tylko w dwóch postaciach: jako system wolnorynkowy lub jako gospodarka centralnie sterowana. Takie zestawienie może sugerować, że mamy do czynienia z dwoma równorzędnymi wariantami działania i możemy sobie dowolnie wybrać jeden z nich.

Natomiast historia wyraźnie pokazała, że nie ma tu żadnej równoważności – gospodarka wolnorynkowa jest naturalnym i spontanicznym wynikiem ludzkiej działalności, natomiast gospodarka centralnie sterowana jest pomysłem teoretycznym, który trzeba wprowadzać siłą na podstawie decyzji politycznych, a więc ostatecznie to polityka decyduje o podejmowanych decyzjach gospodarczych.

Uzasadnia to następujące definicje dwóch ustrojów społeczno-politycznych:

- **ustrój rynkowy**, w którym podstawowym celem działalności członków społeczeństwa jest produkcja dóbr ekonomicznych (towarów i usług) i ich wymiana na inne dobra na wolnym rynku, natomiast idee są produkowane tylko w takim zakresie, jaki jest niezbędny do produkcji dóbr ekonomicznych;
- **ustrój ideologiczny**, w którym podstawowym celem działalności członków społeczeństwa jest rozwijanie pewnej ustalonej ideologii, natomiast dobra ekonomiczne są produkowane tylko w takim zakresie, jaki jest niezbędny do rozwijania tej ustalonej ideologii.

Pod pojęciem ideologii należy tutaj rozumieć taki zespół idei i pojęć, dla którego istnieje dokładnie jeden człowiek decydujący, co jest zgodne z daną ideologią, a więc jedynie słuszne i prawdziwe. Taki dyktator jest niezbędny, gdyż na ogół ideologia ustrojowa nie ma postaci skodyfikowanej i zmienia się w zależności od okoliczności. Jak głosiła Historia WKP(b) (Krótki kurs): „Teoria marksistowsko-leninowska nie jest dogmatem,

lecz wytyczną działania” [5]. Wprawdzie nie istnieje żadne państwo o ustroju dokładnie pierwszego lub drugiego typu, ale każdy realnie istniejący ustrój można jednoznacznie przypisać do jednego z dwóch wprowadzonych typów. W szczególności, państwa kapitalistyczne można przypisać do typu rynkowego, podczas gdy państwa realnego socjalizmu, III Rzesza Hitlera i Włochy Mussoliniego były państwami typu ideologicznego.

Powyższe definicje ustrojów społeczno-politycznych są zbliżone do ogólnej klasyfikacji systemów sterowania społecznego, wprowadzonej w [6].

Prawa limitacyjne w gospodarce

Matematyka zajmuje się badaniem formalnych systemów dedukcyjnych. Przykładami takich systemów są geometria Euklidesa płaszczyzny [7] oraz aksjomatyka Peana arytmetyki liczb naturalnych [7]. Badanie takich systemów polega na tym, że pewne zdania danej teorii przyjmujemy bez dowodu i nazywamy aksjomatami danej teorii, a następnie staramy się przy pomocy reguł logiki wyprowadzić z aksjomatów inne zdania teorii, czyli tak zwane twierdzenia.

Pojawiają się przy tym pewne całkowicie naturalne żądania. Chcielibyśmy mianowicie, aby wybrany system aksjomatów był:

- niesprzeczny,
- zupełny.

System formalny niesprzeczny to taki system, w którym nie da się udowodnić jednocześnie pewnego zdania i jego zaprzeczenia. Natomiast system formalny zupełny to taki system, w którym możliwe jest przeprowadzenie dowodu dowolnego prawdziwego zdania tego systemu lub jego zaprzeczenia. Zatem w systemie zupełnym każde prawdziwe zdanie jest możliwe do udowodnienia.

Matematyk niemiecki David Hilbert w 1899 roku podał taki układ 21 aksjomatów geometrii euklidesowej, przy którym ten system jest równocześnie niesprzeczny i zupełny.

Natomiast próby znalezienia niesprzecznego i zupełnego układu aksjomatów dla arytmetyki liczb naturalnych nie dawały pożądanego rezultatu. Jak się okazało, jest to niemożliwe, gdyż w 1931 roku matematyk austriacki Kurt Gödel udowodnił **twierdzenie o zupełności**:

Niech S oznacza system formalny zawierający arytmetykę liczb naturalnych. Wtedy jeżeli S jest niesprzeczny, to S jest niezupełny.

W szczególności wynika stąd przez kontrapozycję, że *jeśli system jest zupełny, to musi być sprzeczny.*

Twierdzenie o zupełności Gödla jest jednym z tak zwanych twierdzeń imitacyjnych matematyki, czyli twierdzeń wykazujących ograniczenia matematycznych systemów dedukcyjnych. Proste uzasadnienie twierdzenia Gödla można znaleźć w [8].

Ale jeśli istnieją ograniczenia w czysto teoretycznych systemach matematycznych, to zapewne wystąpią też pewne ograniczenia w systemach działających w realnym świecie.

Rozpatrzmy najpierw ustroj rynku. Skoro podstawowym celem działalności społeczeństwa jest produkcja dóbr ekonomicznych, to naturalne jest dążenie do zupełności podaży tych dóbr, czyli takiej podaży, która zaspokoi każdy rodzaj popytu konsumpcyjnego, włącznie z takim, który dopiero się pojawi wraz z pojawieniem się odpowiedniej podaży.

Zatem przez analogię do twierdzenia Gödla o niezupełności można sformułować następujące prawo limitacyjne gospodarki rynkowej (gdyż gospodarka niewątpliwie korzysta z arytmetyki liczb naturalnych):

w ustroju rynkowym przy zupełności podaży musi wystąpić sprzeczność podaży, czyli jej nadmiar – różne formy podaży współzawodniczą o ten sam popyt.

Otrzymaliśmy w ten sposób prawo Kornaia o gospodarce nadmiaru dla ustroju rynkowego (u Kornaia – kapitalistycznego).

Opis wystąpienia nadmiaru podaży znajdujemy już w Biblii w opisie dwóch cudów rozmnożenia chleba: przy pierwszym „jedli wszyscy do sytości i zebrali jeszcze dwanaście pełnych koszów ułamków i ostatków z ryb” [9], a przy drugim „jedli do sytości, a pozostałych ułamków zebrali siedem koszów” [9].

Dodajmy jeszcze, że niezupełność produkcji idei w gospodarce rynkowej powoduje ich niedobór, a więc i kolejki po dobra ideowe typu nowego tomu przygód Harry’ego Pottera.

Teraz rozpatrzmy ustroj ideologiczny, w którym najważniejsza jest pewna ideologia. Jej rozpowszechnianie i utrwalanie ma na celu uzyskanie zupełności, czyli pozycji jedynie słusznej ideologii, która odpowiada na wszelkie możliwe pytania. Ta zupełność powoduje powstawanie sprzeczności wewnątrz panującej ideologii, co skutkuje powstawaniem frakcji w rządzącej partii (np. Natolińcycy i Puławianie w PZPR za czasów Gomułki).

Natomiast, ponieważ dobra ekonomiczne w ustroju ideologicznym są produkowane tylko w takim zakresie, jaki jest niezbędny do przeżycia członków społeczeństwa, to automatycznie produkcja dóbr ekonomicznych jest niesprzeczna, bo popyt na dane dobro ma być zaspokajany tylko w jeden sposób. Zatem znów przez analogię do twierdzenia Gödla o niezupełności można sformułować następujące prawo limitacyjne gospodarki w ustroju ideologicznym:

w ustroju ideologicznym przy niesprzeczności podaży musi wystąpić niezupełność podaży, czyli jej niedobór – różne formy popytu współzawodniczą o tę samą podaż.

Otrzymaliśmy w ten sposób prawo Kornaia o gospodarce niedoboru dla ustroju ideologicznego (u Kornaia – socjalistycznego).

Zauważmy, że przy niezupełności produkcji dóbr ekonomicznych w ustroju ideologicznym (bo trudno tu mówić o gospodarce) muszą pojawić się kolejki po wszelkie towary i usługi.

Prawa limitacyjne w systemach prawnych

Podobnie, jak dla systemów gospodarczych, przyjmujemy definicje dwóch typów systemów prawnych.

- Mówimy, że dane państwo jest **państwem prawa**, jeśli nikt, kto jest niewinny, nie zostaje skazany.
- Mówimy, że dane państwo jest **państwem sprawiedliwości**, jeśli nikt, kto jest winny, nie pozostaje nieskazany.

Jak widać, różnica między tymi systemami prawnymi polega na odmiennych celach, które im przyświecają: państwo sprawiedliwości przede wszystkim dba o zupełność karalności, podczas gdy państwo prawa dba o pewien rodzaj niesprzeczności, gdyż gdyby ludzie niewinni byli skazywani, wystąpiłaby sprzeczność.

Na podstawie analogii z twierdzeniem Gödla o niezupełności możemy sformułować następującą własność obu systemów:

- w państwie prawa są winni, którzy nie ponoszą kary (niezupełność);
- w państwie sprawiedliwości są niewinni, którzy zostają skazani (sprzeczność).

Idea sprawiedliwości jest zawsze wykorzystywana przez ustroje ideologiczne, natomiast wydaje się, że porządek prawny oparty na idei państwa prawa jest niezbędny dla właściwego działania ustroju rynkowego. Zauważmy jeszcze, że występujące często żądanie takiego systemu przepisów prawa, który by przewidywał wszystkie możliwe przestępstwa i wykroczenia, jest w rzeczywistości żądaniem zupełności prawa, która musi pociągać za sobą jego sprzeczność, czyli występowanie wzajemnie sprzecznych przepisów. Rozwiązaniem, które unika tego typu sprzeczności, jest prawo precedensowe, charakterystyczne dla Wielkiej Brytanii i jej byłych kolonii, w tym Stanów Zjednoczonych. Niestety, system precedensowy wymaga utrzymywania sporej liczby adwokatów, którzy zajmują się głównie wyszukiwaniem precedensów dla swoich klientów.

Podsumowanie

Jak wynika z powyższych wywodów, społeczeństwa muszą wybierać między gospodarką niedoboru a gospodarką nadmiaru. Powszechne oburzenie wywołuje fakt marnowania żywności czy odzieży, podczas gdy znacznie gorsze jest marnowanie w kolejkach ludzkiego czasu, który mógłby być wykorzystany na przykład przy produkcji brakujących dóbr.

Niestety, trzecia droga, czyli taki ustrój, który nie dopuszcza marnowania ani dóbr ekonomicznych, ani ludzi, nie istnieje. Zazwyczaj trzecią drogę definiuje się jako taki ustrój, który harmonijnie łączy zalety obu opisanych powyżej ustrojów – rynkowego i ideologicznego. Jednak jak wynika z twierdzenia Gödla, nie ma szans na zupełność w obu tych dziedzinach. Zatem jedyna możliwa definicja trzeciej drogi jest następująca:

trzecia droga jest to ustrój, który harmonijnie łączy wady ustrojów rynkowego i ideologicznego, nie posiadając żadnej z zalet tych ustrojów.

Ponieważ, jak wspomnieliśmy, nie istnieje żadne państwo o ustroju idealnie rynkowym, więc występujące w praktyce „kapitalizmy realne” wykazują własności trzeciej drogi wraz ze wszystkimi jej wadami, ale winą za te wady należy raczej obarczyć domieszki socjalizmu, a nie wolny rynek.

Literatura

1. J. Kornai, Economics of shortage, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1980.
2. J. Kornai, Niedobór w gospodarce, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 1985.
3. J. Kornai, Dynamism, Rivalry and the Surplus Economy, Oxford University Press, Oxford, 2014.
4. J. Kornai, Dynamizm, rywalizacja i gospodarka nadmiaru, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków, 2014.

-
5. Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików). Krótki kurs, Książka i Wiedza, Warszawa, 1949.
 6. J. Kossecki, *Cybernetyka społeczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1975.
 7. K. Cegiełka, J. Przyjemski, K. Szymański, *Matematyka. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Klasa IV i V, wyd. 2.*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 1990, s. 257, 270.
 8. J. Życiński, *Język i metoda*, Znak, Kraków 1983, s. 211-216.
 9. *Pismo Święte Nowego Testamentu, Mk 6,42-43, Mk 8,8*, Wydawnictwo Kurii Biskupiej, Lublin 1983.

